

**BULGARIAN AND SERBIAN GESTURE-RELATED
PHRASEOLOGICAL UNITS SPECIFICS¹⁵⁶**

Emilia D. Nedkova, Assoc. Prof., PhD

Department of Bulgarian Language, Literature and Art

“Angel Kanchev” University of Ruse, Bulgaria

E-mail: enedkova@uni-ruse.bg

Abstract: Abstract Bulgarian and Serbian Gesture-Related Phraseological Units Specifics.

The objects of this study is to analyze the meaning to some gesture-related phraseological units constituting the Bulgarian and the Serbian linguistic “pictures of the world”, which will help outline some common and specific features of worldviews of the nations represented in their language and culture.

Keywords: *Gesture-Related Phraseological Units, Bulgarian, Serbian, Linguoculturology, National-Cultural*

ВЪВЕДЕНИЕ

Сред фразеологизмите (= фразеологични единици = ФЕ) като едни от най-ярко проявените културноспецифични единици във всеки език се открояват и такива, които се определят като **жестови**. Те описват различни жестове, разбирани в широкия смисъл като: знакови движения на ръцете, краката, главата, мимики (като изражения на лицето), пози и знакови движения на цялото тяло (вж. Козеренко, Крейдлин 1999: 269 – 277; Маслова 2011: 265 – 267). Ето защо и **соматизмите** (названията на частите на човешкото тяло) често присъстват като важни техни лексикални компоненти. В българската научна литература ги наричат още **перифрастични ФЕ** (Чизмаров 1982: 202) или **ФЕ кинеми** (Ничева 1987: 87).

Спецификата им е свързана с факта, че закрепеният в структурата им знак от езика на тялото, носи определен смисъл за дадена лингвокултурна общност (Петрова 2014: 267). Жестовите ФЕ имат пряко отношение към **паралингвистиката**, наука, която успоредно с лингвистиката разглежда ролята на жестовете, мимиките, телодвиженията и други кинетични средства в акта на езиковата комуникация.

Същевременно към тях интерес проявява и **лингвокултурологията**. Според нея всяко движение на човешкото тяло може да се интерпретира като израз на светоусещането на индивида и общността, към която той принадлежи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Целта на настоящия доклад е да се анализира значението на някои жестови ФЕ в изграждането на езиковата картина на света на българи и сърби. Това, от своя страна, ще даде възможност да изпъкнат общи или специфични черти в световъзприемането на двата най-близки на славянска и балканска основа езици (респективно култури).

Известно е, че възникването на жестовите ФЕ е резултат от преосмислянето (метафорично или метонимично) на свободни словосъчетания, очертани от конкретна прототипна ситуация, назоваваща жест, мимика, телодвижение.

Например:

целувам ръка <та> на някого` засвидетелствам голяма благодарност на някого за доброто, което ми е направил`

плюя в лицето на някого` изразявам презрението си към някого` и т.н.

¹⁵⁶ Presented a report of October 28, 2016 with the original title: БЪЛГАРСКИ И СРЪБСКИ ЖЕСТОВИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ

Видно е, че номинацията на описаните жестове ги интерпретира по своеобразен начин, който пряко кореспондира със значението на ФЕ. Преносното значение на такива единици следователно е следствие от смисъла и значението, които имат означаваните от тях жестове и действия като компоненти на друга знакова система. Именно това поддържа образността им, когато се употребяват като ФЕ.

Естествено преходът от жеста към жестовия фразеологизъм е дълъг процес, като резултат от него е символичното превръщане на жеста в културен и езиков елемент. Но докато в случая природната му същност остава на заден план, то напред излизат смисловите компоненти, определящи психологическата и културната функция на жеста (Козеренко, Крейдлин 1999: 24 цит. по Петрова 2014: 269).

И така, от една страна, налице е самият жест като невербално проявление в акта на комуникацията (разбира се, той може и реално да бъде осъществен). От друга – неговото вербализиране със средствата на езика, в резултат на което ФЕ става изразител на емоционалното и оценъчно значение на осъщественото физическо действие (жест).

Ексерпираният материал (от ФРБЕ 1974/75 и FRSHJ 1982) показва наличието на множество жестови ФЕ в българския език (БЕ) и в сръбския език (СЕ), които се отличават със значителна устойчивост във времето, подобно и на самите жестове, които са мотивирали вътрешната им форма.

1. Сред тях се срещат множество паралелни изрази, основани на жестове, които са извършвани най-често като ритуални движения и дават израз на богат спектър положителни и отрицателни емоции или душевни състояния.

Например:

- За изразяване на **безразличие:**

в БЕ: *обръщам гръб* на някого, на нещо

в СЕ: *окренути* кому, чему *леђа*

*

в БЕ: затварям/затръшвам вратата под носа на някого

в СЕ: залупити врата под носом кога

- За изразяване на отчаяние:

в БЕ: оборвам глава

с клюмнала глава

обесвам нос

в СЕ: оборити главу

- За изразяване на **искреност:**

в БЕ: с ръка на сърцето

в СЕ: руку на срце

*

в БЕ: казвам в очите на някого

в СЕ: казати кому у очи

- За изразяване на **гняв, злоба**

в БЕ: хващам за гушата някого

в СЕ: счепати/ухватити кога за гушу

*

в БЕ: хващаме се за косите с някого

в СЕ: хватити се за косе с ким

- За изразяване на **добронамереност, загриженост:**

в БЕ: подавам ръка на кого

в СЕ: подати кому руку

*

в БЕ: нося на ръце някого

в СЕ: *носити* кога на длану

- За изразяване на **високомерие, надменност**:

в БЕ: вирвам опашка

виря глава/нос

вдигам глава

в СЕ: дићи реп и много други.

Тези ФЕ в двата езика най-често представляват **пълни еквиваленти**. За тях е характерно наличието на еднакъв образ, определящ семантиката им (в случая еднакъв жест, осъществен при участието на едни и същи части на тялото), еднакво денотативно и конотативно значение, а така също и напълно или приблизително еднакъв лексикален състав, лексико-граматически показатели, съчетаемост, граматически категории и употребимост.

Ето защо и културната информация, присъстваща във вътрешната форма на тези ФЕ, е идентична и най-вероятно основана на идентичния социокултурен опит на двата близки народа, а не се отличава с националнокултурна специфичност. (Доброволски 1997: 37)

Други ФЕ сред ексцерпираните се характеризират с пълна или частична замяна на образа, определящ семантиката им, като образите могат да бъдат близки асоциативно или далечни, но логически съотносими (Влахов, Флорин 1990: 89). При тях е налице следователно смислова еквивалентност, т.е. изразяване на едни и същи значения по различен начин, чрез различни образни асоциации. Тези ФЕ се определят като **аналози**.

Например посочените по-горе ФЕ:

в БЕ: *обесвам нос* `отчайвам се`

в СЕ: *оборити главу*

в БЕ: *нося на ръце* някого `обгрижвам с любов и внимание някого`

в СЕ: *носити* кога длану и др.

От тях се вижда, че най-често лексикалните замени в аналогичните изрази, които са свързани с използването на различни соматизми, изразяват меронимически отношения (цяло: негова част) – *глава/нос; ръце/длани*.

В тези случаи се установяват различия, които са следствие от различния натрупан физически опит и традиции. Макар и не толкова съществени, те привнасят национално-специфичен колорит в езиковата картина на света на българи и сърби.

2. В трети случаи се наблюдава възможността един и същ жест (респективно израз) да бъде натоварен от двете съпоставяни общности с различно значение (**омонимия**).

Например при ФЕ:

в БЕ: *вдигам се на крака* `възстановявам се след тежко заболяване, оздравявам`

в СЕ: *дићи се на ноге* `разтревожвам се, развълнувам се`, където липсата на точно съответствие в другия език е важен знак за различния начин, по който се осмисля действителността и начините за нейното назоваване чрез средствата на езика. Формалното съответствие на тези ФЕ, съпътствано от семантични различия, е проява на тяхната асиметрия, а оттам и на националнокултурната им специфика.

3. Наблюдаваните различия между форма (вътрешна и външна) и съдържание се проявяват и при **многозначни ФЕ** и жестове.

Например българската ФЕ *на крак* (*a*) има шест значения: 1. прав, без да сядам; 2. без да лягам, продължавам да работя; 3. здрав, оздравял; 4. станал от сън, буден; 5. напълно готов за действие; 6. лично, сам, а аналогичният по форма сръбски израз *бити на ногама* има четири значения: 1. буден; 2. в движение; 3. здрав; 4. в готовност за действие. Това от своя страна, допринася за открояване и на тяхната националнокултурна значимост. Очевидно българската ФЕ, която има и повече значения, се дефинира и в по-широк контекст и при по-детайлно уточняване на ситуациите, в които е уместна употребата ѝ. Разбира се,

формирането на изводи за степента на тъждественост / непълна тъждественост в подобни случаи изисква и специалната уговорка, че във фразеологичните речници на различните езици не се установява пълно сходство в начина, по който са представени и разтълкувани съответните ФЕ (Недкова, Васунг 2015: 40-44).

4. Извън обстоятелството, че наблюдаваните жестове презентират трайно съхранени особености на социалнокултурното битие на съответната общност, демонстрирайки неразделната връзка фразеология – битова култура, те могат да имат **универсално значение** в общочовешката, общославянската (или общобалканската култура). Това най-ясно проличава, когато търсенето на източниците на културнозначимата интерпретация при ФЕ, основани на едни и същи, обичаи, ритуални действия, жестове, се обвързва с различни вярвания или суеверия.

Например при ФЕ:

в БЕ: *главата ми е в торбата*

в СЕ: *глава је кому у торби*

изведеното значение `изложен съм на смъртна опасност` и в двата езика се свързва с разпространения в миналото обичай отсечената глава на провинилия се да се поставя в конска торба и да се връща като доказателство за смъртта му или за назидание (вж. ФРБЕ 1974: 208).

*

При ФЕ

в БЕ: *посипвам си главата с пепел*

в СЕ: *посипати се прахом по глави*

и двете значения в БЕ и СЕ/ 1. горчиво се разкайвам за извършена постъпка; 2. скърбя, окайвам се за сполетяло ме нещастие/ пък се извеждат от библейския разказ за стария обичай у евреите да посипват главата си с пепел или пръст, оплаквайки нещастieto си или нещастieto на свои близки (ФРБЕ 1975: 160).

5. И накрая сред ексцерпираните единици се откриват и ФЕ, основани на жестове, които са **без аналог**, в другия език. Това се обяснява с факта, че значенията на жестовете зависят от комуникативната ситуация, в която те се използват и без която губят смисъла си.

Например:

в БЕ: *бия си шамари* `1. бездействам или върша нещо безсмислено; 2. разкайвам се за нещо извършено`

в СЕ: ø

*

в БЕ: *кривя си устата* `лъжа`

в СЕ: ø

*

в СЕ: *везати себи главу* `оженвам се`

в БЕ: ø

*

в СЕ: *пружити слану руку* `лъжа`

в БЕ: ø

Разбира се, в определена ситуация някои от тези ФЕ, основани на специфични жестове, характерни само за единия език, могат да изпълняват ролята на семантични еквиваленти (аналози) помежду си (срв. ФЕ в БЕ: *кривя си устата*; в СЕ: *пружити слану руку* се използват с едно и също значение `лъжа`).

При тях обаче в най-голяма степен се проявява националнокултурното своеобразие на двата езика, дължащо се на различните националнокултурни асоциации и народностно самосъзнание на българи и сърби.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведената съпоставка между български и сръбски жестови ФЕ насочва към следните по-важни изводи:

1. В съпоставяните езици такива ФЕ се отличават с голяма продуктивност и носят важен смисъл за съответната културна общност.

2. Преносното им значение е следствие от смисъла и значението, което имат използваните от тях жестове и действия като компоненти на друга знакова система.

3. Значителен брой наблюдавани ФЕ установяват общи черти и сходства между БЕ и СЕ като близкородствени езици и култури (по славянска и балканска основа). Това са ФЕ еквиваленти, които представляват паралелни изрази, основани на еднакви жестове, както и жестовите ФЕ с универсално значение в общочовешката култура.

4. Националнокултурна специфика се открива при основаните на жестове ФЕ: аналогии (с частична или пълна замяна на образа), при ФЕ омоними, при многозначните ФЕ, както и при ФЕ, които нямат аналог в другия език. Те са и най-важното свидетелство за това как чрез българските и сръбските жестови ФЕ, посредством изградената езикова картина на света, вярно се възсъздават различията в установените културни модели на българи и сърби.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Влахов, Флорин 1990: Влахов, С., С. Флорин. Непреводимото в превода. София, 1990.

[2] Доброволски 1997: Добровольский, Д. Ю. Национально-культурная специфика во фразеологии. В: - Вопросы языкознания №6, Москва, 1997.

[3] Козеренко, Крейдлин 1999: Козеренко, А. Г. Крейдлин. Русские жесты и русские фразеологизмы. В: - Фразеология в контексте культуры. Москва, 1999.

[4] Маслова 2011: Маслова, В. А. Жестовые фразеологизмы как особые микромиры. В: - Славянская фразеология в синхронии и диахронии. Сб. Научных статей, вып. 1., Гомель, ГГУ им. Ф. Скорины, 2011.

[5] Недкова, Васунг 2015: Недкова, Е., А. Васунг. Сравнителен анализ на българската и хърватската фразеологическа традиция. Научни трудове РУ. Том. 54. Русе, 2015.

[6] Ничева 1987: Ничева, К., Българска фразеология. София, 1987.

[7] Петрова 2014: Петрова, А. Фразеология на балканските езици. Астарт. Пловдив, 2014.

[8] Чизмаров 1982: Чизмаров, Д. Стилистика на съвременния български език. София, 1982.

Ексерпирани източници

ФРБЕ 1974/75: Фразеологичен речник на българския език. К. Ничева, С. Спасова – Михайлова, Кр. Чолакова, т. I и II, София, 1974/75.

FRHSJ 1982: Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. D-r Josip Matešić. Zagreb, 1982.